

**ODA
AMERICANA**

Συμφωνική Ορχήστρα Δήμου Αθηναίων

Σολίστ: **Βασίλης Βαρβαρέσος, πιάνο**

Μουσική διεύθυνση: **Βλαδίμηρος Συμεωνίδης**

Πρόγραμμα:

LEONARD BERNSTEIN (1918-1990)

Εισαγωγή από την οπερέτα *Candide*

GEORGE GERSHWIN (1898-1937)

Rhapsody in blue για πιάνο και ορχήστρα

Βασίλης Βαρβαρέσος, πιάνο

ANTONÍN DVOŘÁK (1841-1904)

Συμφωνία αρ. 9 σε μι ελάσσονα, έργο 95, «του Νέου Κόσμου»

LEONARD BERNSTEIN (1918-1990)

Εισαγωγή από την οπερέτα Candide

Λίγοι δημιουργοί συνέβαλαν τόσο καθοριστικά στη διαμόρφωση της αμερικανικής μουσικής κουλτούρας όσο ο Λέοναρντ Μπερνστάιν. Ισορροπώντας με επιτυχία ανάμεσα στους ρόλους του μαέστρου, του συνθέτη, του πιανίστα και του παιδαγωγού, ο Μπερνστάιν διέθετε ένα σπάνιο χάρισμα επικοινωνίας με διαφορετικά ακροατήρια. Η πλούσια εργογραφία του περιλαμβάνει έργα του συμφωνικού ρεπερτορίου, μπαλέτα, όπερες, αλλά και μουσική για τον κινηματογράφο και το Μπρόντγουεϊ, όπως το περίφημο Γουέστ Σάιντ Στόρυ που συγκαταλέγεται στις πιο αναγνωρίσιμες σελίδες στην ιστορία του μουσικού θεάτρου. Ο Μπερνστάιν υπήρξε ένας από τους πρώτους Αμερικανούς αρχιμουσικούς που γνώρισαν διεθνή αναγνώριση, ενώ διετέλεσε μουσικός διευθυντής της Φιλαρμονικής της Νέας Υόρκης και έφερε την κλασική μουσική κοντά στο ευρύ κοινό μέσα από τις ιστορικές τηλεοπτικές μεταδόσεις των συναυλιών Young People’s Concerts.

Το 1953, η διακεκριμένη θεατρική συγγραφέας και πεζογράφος Λίλιαν Χέλμαν τού προτείνει να μεταφέρει στη σκηνή του μουσικού θεάτρου τη νουβέλα του Βολταίρου Ο Αγαθούλης ή η Αισιοδοξία (Candide ou L’Optimisme), την οποία ο συγγραφέας δημοσίευσε το 1759 με ψευδώνυμο, προκείμενου να αποφύγει τη λογοκρισία. Μέσα από μια σειρά επεισοδίων διαφθοράς, διώξεων, πολέμων και φυσικών καταστροφών που περιγράφουν την οδύσσεια ενός αφελούς νέου, η νουβέλα σατιρίζει την πεποίθηση στοχαστών, όπως ο Αλεξάντερ Πόουπ και ο Γκότφρητ Βίλχελμ Λάιμπνιτς, ότι ο κόσμος μας είναι δημιούργημα ενός τέλειου θεϊκού σχεδίου και ως εκ τούτου, πηγή απεριόριστης αισιοδοξίας.

Στο στόχαστρο του Βολταίρου βρίσκεται η Ιερά Εξέταση, που βασάνιζε και οδηγούσε στην πυρά υποτιθέμενους αιρετικούς, αφού πρώτα τους εξανάγκαζε σε δημόσια ομολογία πίστης.

Η δυσοίωνη ομοιότητα ανάμεσα στους διωγμούς της Ιεράς Εξέτασης και τις τροφοδοτούμενες από την αντικομμουνιστική υστερία της εποχής πρακτικές της Επιτροπής Αντιαμερικανικών Δραστηριοτήτων ήταν αποκαλυπτική για τη Χέλμαν: η υπερβολική αισιοδοξία, η κατάχρηση εξουσίας και η υποκρισία που παρουσιάζονται στο έργο του Βολταίρου λειτουργούν ως ιδανική μεταφορά για τον φόβο του κομμουνισμού στην Αμερική και τις διώξεις που καθοδηγούνταν από τον γερουσιαστή Τζόζεφ Μακάρθυ. Επιδεικνύοντας τις ικανότητες ενός ιδιοφυούς ζογκλέρ, ο Μπερνστάιν αποδίδει μοναδικά το χιούμορ του Βολταίρου μέσα από τη μουσική του και το αποτέλεσμα είναι συναρπαστικό: το έργο συνδυάζει την αυστηρή συμφωνική γραφή με στιγμές βεριστικής έξαρσης και τις μπαρόκ επιρροές με την τζαζ, την οπερέτα και το μουσικό θέατρο. Ο συνθέτης έκανε λόγο για ένα «γράμμα αγάπης προς την ευρωπαϊκή μουσική»· πράγματι, η παρτιτούρα είναι γεμάτη αναφορές σε χορευτικές φόρμες, όπως η γκαβότα, το βαλς και η πόλκα, ενώ οι άριες στο στυλ του μπελ κάντο συνυπάρχουν με στοιχεία της κωμικής όπερας τύπου Γκίλμπερτ και Σάλιβαν, ακόμα και με αυτό που ο ίδιος αποκαλούσε «εβραϊκό ταγκό». Ο Μπερνστάιν χειρίζεται αυτό το ετερόκλητο υλικό με αξιοθαύμαστη άνεση, σχολιάζοντας τα πιο σκοτεινά και παράλογα στοιχεία της ανθρώπινης εμπειρίας με ελαφρότητα, ειρωνεία και χάρη. Η σύντομη Εισαγωγή αποπνέει την αίσθηση της νεανικής αισιοδοξίας που διατρέχει ολόκληρο το έργο και αποτελεί ένα από τα πιο δημοφιλή ορχηστρικά έργα του 20ού αιώνα.

GEORGE GERSHWIN (1898-1937)

Rhapsody in blue για πιάνο και ορχήστρα

Στις 4 Ιανουαρίου 1924, ενώ ο Τζώρτζ Γκέρσουιν χαλαρώνει από τις πρόβες του μιούζικαλ Sweet Little Devil παίζοντας μπιλιάρδο με τον στιχουργό Μπάντι ντε Σίλβα, πέφτει στα χέρια του ένα δημοσίευμα της εφημερίδας New York Tribune, που ανακοινώνει μια επικείμενη συναυλία του αρχιμουσικού και διευθυντή τζαζ μπάντας Πωλ Ουάιτμαν με τίτλο «Ένα πείραμα στη μοντέρνα μουσική»: το πρόγραμμα περιλαμβάνει αποκλειστικά αμερικανικά έργα, με κεντρικό άξονα την τζαζ. Έκπληκτος ο Γκέρσουιν μαθαίνει από την εφημερίδα ότι ο ίδιος πρόκειται να συνθέσει ένα τζαζ κοντσέρτο για τη συναυλία! Ο συνθέτης δεν έχει άλλη επιλογή παρά να αποδεχτεί τη συμμετοχή του. Έχοντας ελάχιστο χρόνο στη διάθεσή του, αποφασίζει να εγκαταλείψει την ιδέα ενός κοντσέρτου και να γράψει ένα έργο σε μορφή ραψωδίας για πιάνο και ορχήστρα.

Ο αρχικός τίτλος ήταν «Αμερικανική ραψωδία» και όπως αναφέρει ο Γκέρσουιν, τα βασικά μουσικά θέματα και η δομή του έργου γεννήθηκαν κατά τη διάρκεια ενός σιδηροδρομικού ταξιδιού προς τη Βοστώνη, η δε μετονομασία του σε Rhapsody in Blue (στα ελληνικά έχει επικρατήσει ο τίτλος «Γαλάζια ραψωδία», αν και η απόδοση θεωρείται πλέον εσφαλμένη) οφείλεται στον αδελφό του, Άιρα Γκέρσουιν. Την ενορχήστρωση του έργου ανέλαβε ο Φέρντε Γκροφέ, ο οποίος την ολοκλήρωσε μόλις οκτώ ημέρες πριν από την πρεμιέρα. Η συναυλία πραγματοποιήθηκε τελικά στις 12 Φεβρουαρίου 1924 στο Aeolian Hall της Νέας Υόρκης. Στο ακροατήριο παρευρίσκονταν εξέχουσες προσωπικότητες της μουσικής ζωής, ανάμεσά τους ο Γιάσα Χάιφετς και ο Σεργκέι Ραχμάνινοφ. Το υπερβολικά εκτενές πρόγραμμα είχε κουράσει το κοινό. Η ατμόσφαιρα όμως άλλαξε όταν ο Γκέρσουιν εμφανίστηκε στη σκηνή ως σολίστ και ακούστηκε το εμβληματικό εναρκτήριο glissando του κλαρινέτου - το σήμα κατατεθέν του έργου. Η μεγάλη επιτυχία της πρεμιέρας χάρισε στον συνθέτη παγκόσμια αναγνώριση.

Ο Λέοναρντ Μπερνστάιν γράφει το 1955: «Η ραψωδία είναι μια ακολουθία αυτόνομων μουσικών ενοτήτων. Τα θέματά της είναι καταπληκτικά, σχεδόν θεόσταλτα. Δύσκολα θα βρει κανείς τόσο χαρισματικό μελωδιστή μετά τον Τσαϊκόφσκι. Κι όμως, η Rhapsody in Blue δεν είναι σύνθεση με την αυστηρή έννοια· τίποτε σε αυτήν δεν μοιάζει αναπόφευκτο. Μπορεί κανείς να αφαιρέσει τμήματα χωρίς να καταρρεύσει το σύνολο. Παρ’ όλα αυτά, παραμένει πάντα... η Rhapsody in Blue».

ANTONÍN DVOŘÁK (1841-1904)

Συμφωνία αρ. 9 σε μι ελάσσονα, έργο 95, «του Νέου Κόσμου»

- 1. Adagio – Allegro molto
- 2. Largo
- 3. Molto vivace
- 4. Allegro con fuoco

Η Ζανέτ Θέρμπερ, απόφοιτος του Ωδείου του Παρισιού και σύζυγος επιτυχημένου επιχειρηματία της Νέας Υόρκης, αφιέρωσε σημαντικό μέρος της δράσης της στην προώθηση της κλασικής μουσικής στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ιδιαίτερη μέριμνά της ήταν η στήριξη νέων μουσικών. Στο πλαίσιο αυτό ίδρυσε το Εθνικό Ωδείο Μουσικής και την Αμερικανική Εταιρεία Όπερας, δημιουργώντας ένα σύστημα υποτροφιών που επέτρεψε σε σπουδαστές, ανεξαρτήτως φυλετικής ή κοινωνικής προέλευσης, να αποκτήσουν επαγγελματική μουσική εκπαίδευση.

Εκτιμώντας τον καθοριστικό ρόλο του Αντονίν Ντβόρζακ στη διαμόρφωση της τσεχικής εθνικής μουσικής ταυτότητας, η Θέρμπερ πίστευε ότι η παρουσία του στη Νέα Υόρκη θα ενέπνεε τους Αμερικανούς συνθέτες να αναζητήσουν ένα αυθεντικά δικό τους ύφος. Έτσι του πρότεινε τη διεύθυνση του νεοσύστατου Ωδείου. Ο Ντβόρζακ αποδέχθηκε τελικά την πρόταση και εγκαταστάθηκε στη Νέα Υόρκη τον Σεπτέμβριο του 1892. Οι περιορισμένες διδακτικές του υποχρεώσεις τού επέτρεψαν να αφιερωθεί στη σύνθεση, αν και η νοσταλγία για την πατρίδα του τον ταλαιπωρούσε. Η Θέρμπερ τον ενθάρρυνε τότε να γράψει μία συμφωνία εμπνευσμένη από τις εμπειρίες του στον Νέο Κόσμο· η σύνθεση ξεκίνησε τον Δεκέμβριο του 1892 και ολοκληρώθηκε τον Μάιο του 1893.

Η πρεμιέρα της Συμφωνίας δόθηκε στις 16 Δεκεμβρίου 1893 στο Carnegie Hall από τη Φιλαρμονική της Νέας Υόρκης υπό τον Άντον Σάιντλ και γνώρισε ενθουσιώδη υποδοχή. Ο Ντβόρζακ δεν χρησιμοποίησε αυτούσιες αμερικανικές λαϊκές μελωδίες, αλλά πρωτότυπα θέματα που ενσωματώνουν χαρακτηριστικά της ινδιάνικης μουσικής, επεξεργασμένα με τα μέσα της ευρωπαϊκής συμφωνικής γραφής. Πράγματι, ενώ η δομή της Συμφωνίας είναι αναμφισβήτητα ευρωπαϊκή, η επαφή του με τα αφροαμερικανικά spirituals και με τις παραδόσεις του Νέου Κόσμου υπήρξε καταλυτική για τον χαρακτήρα του έργου.

Μάιρα Μηλολιδάκη